

Torgeir T. Garmo

Steinsamleren, miljøforkjemperen og foretningssmannen

Av Thor Sørli

Det er høstkveld. Ilden knitrer fra peisen. En liten gjeng steinsamlere sitter i sofakroken hos Torgeir i Lom og hører han fortelle. Stemningen er tett opp til magisk, for det er utrolig hva denne mannen har opplevd og kan fortelle oss.

*Torgeir med en av sine siste godbiter, en røyk-kvarts overstrødd med stilbitt på den ene siden.
Foto: Trond Lindseth.*

Her følger historien om Torgeir, litt i hopp og sprett, fra da steininteressen startet.

I realskoletida, midt på 50-tallet, begynte Torgeir å samle stein. Ei inspirerende lærerinne fikk han til å begynne å se nærmere etter i bekkefarene rundt Lom, og interessen var skapt. På denne tiden var det intet steinmiljø

og ingen andre som drev med steinsamling, og noe læringsgrunnlag hadde Torgeir ikke. Derfor gikk somrene med til å registrere fortidsminner og pleie interessen for astronomi.

Først på høsten 1968 traff han andre steininteresserte gjennom et slipekurs på Uranienborg skole i Oslo. Dette førte til økt slipeinteresse og de ferdige smykkene solgte Torgeir i resepsjonen, der han selv var hotellvert. Allerede i 1965, da moren døde, måtte han overta driften av Fossheim hotell. Han var da 24 år og akkurat ferdig med hotellfagskolen. Fremover skulle vekslingen mellom å drive hotell på Lom og studere i Oslo, bli en livsform for Torgeir i mange år.

Å drive hotell i disse tider var tøft. Torgeir var ung, døgnets timer alt for få og bekymringene sto i kø. Han hadde 48 personer på lønnslista og mange kom fra nærområdet, men måtte bo i Lom. Kommunikasjonsmulighetene den gang var ikke særlig utbygd, må vite. Sommertid hadde hotellet 160 sengeplasser og om vinteren hadde Fossheim plass til 25 til 40 kurgjester. Mange av kurgjestene var astmatikere, andre var alkoholikere eller folk med nerveproblemer. Sikkert er det, at det å se alle disse alkoholisererte menn, forsterket hans livsstil som totalavholdsmann.

I 1968 fikk Stortinget en søknad på bordet om å få starte kraftutbyggingen av stor-Jotunheimen! Planen var å demme opp et gigantisk magasin med like stor kapasitet som Mjøsa i Raudalen i Skjåk og så sende vannet vestover til kraftverk i Nordfjord. Konsekvensene for natur og lokalsamfunn var lite utredet og planene skapte stor motstand lokalt.

Torgeir fikk etter hvert oppgaven å koordinere kampen mot gigantplanene, noe som krevde

Tung fangst på tur med Arild til Trøndelag i 1970. Torgeir T er "i arbeidskleom".

mye tid, møtevirksomhet og skrijving av artikler. Det var derfor godt at Torgeir allerede som 18-åring på landsgymnaset på Vinstra hadde engasjert seg i en gryende miljøkamp. Det var nå det store slaget skulle stå.

Underskriftskampanjer ble iverksatt for å vekke opinionen mot utbygging og det var avgjørende for hele prosessen, for Miljødepartementet ble ikke startet før i 1971.

I denne perioden hadde Torgeir en spennende og underlig dobbeltrolle. På den ene siden ar han en av lederne for kampen mot utbygging, mens han på den andre siden var hotellvert for utbyggerne. De hadde nemlig lagt sitt hovedkvarter til Fossheim, og fagfolk fra inn- og utland myldret i området. Torgeir sugde til seg all den kunnskap han kunne og var med geologene ut på feltarbeid og kartlegging. Det var også da han traff den unge ingeniørgeologen Arild Palmstrøm, som fra da av skulle bli en av

Torgeirs gode venner. Det er i denne perioden steinsamleren og amatørgeologen Torgeir, slik som vi kjenner han, fikk vind i seilene. Da så den unge glasiologen Hans Christian Olsen en dag stakk innom Fossheim og spurte etter stein, var en ny æra et faktum.

Disse tre stiftet på høsten 1970 Norsk Mineralselskap (NMS) som en spøk; og der formannstittelen var "mineralissimo" og intet sterkere enn mineralvann skulle serveres.

Senere ble dette utvidet ved et flertallsvedtak (sikkert mot Torgeirs stemme) til også å gjelde "whisky on the rocks" og ingen andre fikk vite at i klausulene sto det at selskapet ikke skulle ha flere enn 3 medlemmer. Alle andre ville bli innmeldt som, og forbli, "aspiranter". Vi vet jo at Norske Amatørgeologers Selskap (NAGS), forløperen til Oslo Geologiforening og senere Norske Amatørgeologers Sammenslutning, ble stiftet i 1972. I og med at NMS var å anse som

Med Arild, med treski og rupsekk til Nørdre Illåbreen for å finne solstein og anna snadder.

På kanten av stupet. Hans Christian har fått turmalinsjokk ved Ramfoss på Modum.

en lukket klubb, kan det jo hende at det var en av grunnene til at NAGS/OG i sin tid ble stiftet, hvem vet.

NMS gikk aktivt ut for å rekruttere passende aspiranter og Peder Tveit i Tørdal var første mann ut. Han takket for æren, påpekte forsiktig at NMS også står for Norsk Misjonssamband, men måtte av ulike grunner takke nei til tilbudet. Til dette svarte sekretæren, Arild, at "han må ikke tro det er så lett å melde seg ut!" NMS så store fordeler i å ha eieren av en spennende amasonittforekomst i sine rekker.

Det er tydelig at Torgeir har mange og gode minner fra denne tiden, for han forteller på inn- og utpust på sitt flotte lomsmål.

NMS hadde sin første skikkelige tur høsten 1970 og Drammen og Konnerud var målet. Kalsedonforekomsten ved bygdeborgen ved Skårer, ble besøkt og på Konnerud fikk Torgeir stifte bekjentskap med sinkblende og blyglans for første gang. I mai 1971 gikk ferden nordover til Hølonda (arsenkis) og Hegsetfoss i Selbu.

Her lyste kyanitten blått lang vei, og fra båden og alurgitt-forekomsten ved Snorta brakte Torgeir godt med stein med seg hjem.

På høsten samme år ble en av våre fremste mineraloger Per Christian Sæbø tatt opp i NMS som "æresaspirant og festdeltaker", og gjengen satte kurs mot Tvedalen og nye opplevelser. Sæbø så på dette opptaket som en stor ære og samlet inn stein fra larvikittbruddet i "Svensken" på en heller uortodoks måte. Han fylte en kvart striesekk med pegmatittprøver han fant rett rundt bilen og satte seg så i bilen for å slappe av. Disse pegmatittprøvene knakket han opp og studerte inngående da han kom tilbake til Tøyen, og reelt eller innbilt; det skal ha vært bl.a. Wickmanitt i det materialet han jobbet seg gjennom.

Senere foretok NMS flere hyggelige turer, og vennskapet mellom disse tre, Palmstrøm, Olsen og Garmo, har vart i alle år. Noe senere ble også Hermann Løvenskiold tatt opp som medlem i NMS (faktisk det fjerde), og sammen hadde de mange flotte turer, bl.a. på Hardangervidda.

De var sammen om det som skjedde rundt "Grisebingen" og senere, etter fredningen av denne lokaliteten, med konservator Bill Griffin på museets arbeid der.

Hvor kommer så Frøydis inn, denne sprudlende ordensdama vi har kjent siden tidenes morgen? Hun slo, ifølge Torgeir, kloa i han på påsketur i Jotunheimen i 1971. Hun var også stein- og smykkeinteressert og fra den gang har de vært et uadskillig par. I denne perioden ledet Torgeir Fossheim hotell formelt frem til 1978, men hadde folk som styrte det for han mens han var i Oslo. Han tok lærerskolen, studerte økologi og geografi og gjorde nok det han kunne for å unngå å drive hotell, for det var en av de tingene Frøydis ikke ville.

I nesten 40 år, fra det første i 1970, har Torgeir skrevet ned notater fra de forekomster han har besøkt eller funn han har sett eller hørt om. Og det kunne bli fra 40 til 100 notater i løpet av et år, så her skjuler det seg mang en interessant observasjon.

Det er ikke så lett å holde tråden i Torgeirs liv. Han er jo langt ifra en A4-mann, så vi går nå litt tilbake til miljøverneren.

På et allmøte i det nye samfunnshuset i Lom i 1970 med mer enn 400 frammøtte og der Torgeir var møteleder, ble det i resolusjons form forlangt at Torgeir skulle bli medlem i kraftutbyggingsnemnda i Lom. Kommunestyret bøyde seg for vedtaket, og plutselig hadde også motstanderne fått en mann innenfor og tilgang til alle de interne dokumenter som omhandlet utbyggingen. Det var selvsagt et voldsomt gjennombrudd, stadig flere i hele landet engasjerte seg i kampen mot utbyggingsplanene, og da de kom opp i Stortinget i 1973, ble de avvist. Hvem vil ikke i dag takke for at denne kampen ble kjempet frem til seier?

Noen få år senere møter vi politikerens Torgeir. Først i kommunestyret fra 1971 og fra 1975 i Formannskapet for Senterpartiet. Det var kun to partier i Lom på den tid, Sp og Ap, men senere har også Venstre på riksplan og Bygdelista vært Torgeirs forbundsfeller. Han

*Frøydis og Torgeir i smykkedisken med alle thulittsmykkene i forgrunnen.
Foto: Thor Sørli.*

var ikke like populær i Lom da han startet kampen mot utbyggingen av Bøvra, men snart snudde opinionen.

I 1986 vedtok Kommunestyret Torgeirs idéskisse for "Lom - eit nasjonalt senter for natur og kultur," men 5 år senere førte intern bygdestrid til at han ble kastet fra alle offentlige verv!

- Det var tøft! sier Torgeir, - etter så mange år med gratis jobbing for bygda å bli beskyldt i et anonymt brev dagen før valget for å ha sukret min egen kake. - Ved neste valg, i 1995, fikk jeg spørsmål fra alle de tre partiene i Lom om å stå på deres liste, men da ville jeg heller bruke mer tid på å plukke stein!

Helt siden slutten av 60-åra har Torgeir hatt et nært forhold til NRK. Han var i flere år med i ungdomsprogrammet Hei og hadde ofte kåseri i radioen. På 70-tallet jobbet han som frilanser i Fjernsynet der han skrev manus og ofte var programleder i naturprogrammer.

Mange mener at det var Nitimen og Kjell Thue som sørget for at Thulitten endte opp med å bli "Norges nasjonalstein", men det stemmer ikke. Litt etter litt ble begrepet "Norges nasjonalstein" brukt på thulitten og det var flere grunner til det. En av grunnene er jo den at mineralet ble beskrevet tidlig (A.G. Ekeberg 1811), og en annen er knyttet til navnet Ultima Thule, som var navnet på landet vårt fra gammelt av. At Torgeir og Frøydis også bevisst har benyttet dette, hører med, og en artikkel i bladet Geo i 2007 var på en måte bekreftelsen.

Det er uansett vanskelig å finne et mer verdig mineral til betegnelse "Norges nasjonalstein". Det er i alle fall et faktum at thulitten og salg av smykker på Fosshein Steinsenter har vært, og er av avgjørende betydning for drift- en. Dermed kommer vi naturlig inn på den hendelsen som Torgeir nøkternt benevner som "da eg var dau".

Vi skal tilbake til 1. januar 1980. Frøydis, John Heimli og Torgeir besøker thulittforekomsten i Søre Lia. Etter å ha lastet kjelke og sekk full av materiale som var blitt sprengt ut høsten før, setter de kursen hjemover. Etter hundre meter

stuper Torgeir fremover å slår hodet mot et tre og får kjelke og sekk over seg. Fem kraniebrudd er resultatet, blodet strirer, og Torgeir har verken åndedrett eller puls. Termometeret viser -29° Celsius. Torgeir er i virkeligheten død.

Snarrådig opptreden av Frøydis får liv i han igjen, og på kjelke bringer de han ned de 700 meterne til nærmeste gård. Der prøver de å få kontakt med luftambulansen, der de er medlemmer, men da det ikke nytter, rekvireres ambulans fra Lom. Med lege om bord bærer det mot nærmeste sykehus på Lillehammer. Neste morgen får Frøydis beskjed om at de vil plugge ham ut, det er ingen ting å gjøre.

Frøydis nekter, og Torgeirs barndomsvenn, overlegen Audun Gjengedal, inviterer henne til å bo hos dem på Lillehammer for å kunne være hos Torgeir i denne kritiske tiden.

Etter 4 uker er Torgeir fortsatt i koma, og Frøydis oppdager at spinalvæsken renner ut. Torgeir blir øyeblikkelig operert, og livet vender sakte tilbake. Første tøffe møte med "det nye livet" får han da han går i gulvet på vei ut for å tisse. Beina ville ikke bære han,

Fra Søre Lia. Bilde til venstre viser hvor lang det er fra forekomsten og ned til hovedveien som ligger langs vannet. Til høyre ser du en bergvegg av thulitt.

og han får massiv kjeft av betjeningen. Likevel, dette var starten på veien fremover, og allerede etter 3,5 måneder er Torgeir på beina igjen, utrolig men sant.

At han drar på steintur til Nord-Norge allerede i august samme år, er jo smått utrolig. Vennen og senere legen Terje Osnes tar bil og tilhenger nordover og møter Frøydis og Torgeir i Fauske, dit de har kommet med tog. Videre nordover bærer det, og den eneste forskjellen fra tidligere turer, er at Torgeir må hvile noen timer midt på dagen. På toppen av det hele setter de kursen mot Tennvatn i Mørsvikbotn og Torgeir sier det på sin underfundige måte: "Dei hala og drog meg i tau ende upp til forekomsten". De som kjenner denne forekomsten vet at dit er det både bratt og ulendt.

- Du klarte deg, Torgeir, og vi vet at Frøydis ga deg livet tilbake.

Så skulle det komme unger til Fossheim. Etter at Frøydis og Torgeir forsto at helbredden hans gikk riktig vei, ble Geir og Silje adoptert fra Java i 1981. Fra da av har det vært liv og røre rundt Frøydis, Torgeir og etter hvert alle de steinvenner som har lagt turen innom i årenes løp. I de første årene bodde de i Oslo fordi Torgeir var varamann for Venstre på Stortinget, og Geir snakker den dag i dag Oslo-dialekt, mens Silje gjerne snur om til lomvær når det passer.

Fremtidens utbyggingsplaner begynte nå også å ta form. De første steinene solgte Torgeir som

nevnt, i resepsjonen og kjelleren på Fossheim hotell allerede i 1970. Mange år senere, i 1978, startet han og Frøydis opp en butikk i huset som var beregnet for handelsreisende, og som nå huser "Senter for matkultur" mellom Steinsenteret og hotellet. Da de så at dette var liv laga, fikk de kjøpt en gammel låve fra Sygard Viste i Vågå. Arkitekt Petter Butenschön var klar i sin tale; et slikt bygg må ha en tydelig signaleffekt, kun høy selges jo fra en låve, så han tegnet inn kvartskrystallen som nå preger inngangspartiet på Steinsenteret. Her fikk de innredet en flott butikk, steinmuseum, verksted og lagerplass for Torgeirs omfattende lokalitetssamling og hans første samling. Den er for øvrig samlet i et anselig antall Coca-Cola trekasser fra 60-tallet. Senteret sto ferdig 10. mai 1985 og 2 år senere kjøpte de stua fra gården Viste.

Viste blir brukt til betjeningsbosted med soverom, kjøkken, dusj, toalett og kontor. I tillegg brukes peisestua til "representasjon" overfor mange titalls steinfolk og andre trivelige gjester hvert år. Peisen utenfor er et sentralt samlingspunkt om kveldene i godt vær.

I dette huset skal Knut Hamsun ha blitt født, men det er en annen historie som Torgeir godt kan fortelle selv en gang.

Museet er et kapittel for seg. I tillegg til å inneholde mange flotte prøver fra det ganske land, er det regionssamlingene og størrelsen på den, man blir mest imponert over. Skuff etter skuff flere steder i museet huser en enorm, og

Når messa nærmer seg slutten er sekkefull. Gøteborg 2005.

Frøydis velger ut smykker til sommerens smykkekolleksjon. Tucson 2006.

*Knut Edvard betraker edelstenssamlingen. I bakgrunnen den norske systematikk samlingen.
Foto: Trond Lindseth.*

*Holo med de litt dyrere gjenstandene. Her finner en både dinosauregg og mammutknokler.
Foto: Trond Lindseth.*

*Thor og Knut Edvard trivdes godt på bakrommet med alle disse kassene å gå igjennom.
Foto: Trond Lindseth.*

*Steinkjelleren har mange småstuffer med mineraler, fossiler og andre overraskelser.
Foto: Trond Lindseth.*

fra et geologisk synspunkt, en meget verdifull dokumentasjon av de funn som er gjort i Norge de siste 40 år.

I forbindelsen med OL på Lillehammer kjøpte Frøydis og Torgeir et hus som ble restaurert etter alle kunstens regler og i 1991 fikk de som de første LOOCs pris for bygningsvern og også Lillehammer bys byggeskikkpris for dette arbeidet. Huset og butikken hadde de frem til 2001, og det var nok ikke med lett hjerte det ble solgt.

Steintreffene på Lom har blitt en institusjon for mange. Allerede i 1974 så det første steintreffet dagens lys og i starten var det steintreff både høst og vår. Både geologer og geografer har

opp gjennom årene vært støttespillere under arrangementene, og det er en hærskare av steinvenner som opp gjennom årene har deltatt. Noen har sågar deltatt opptil et 20-talls ganger og det har selvsagt vært krevende for Torgeir og til stadighet å ha nye og spennende forekomster klare.

På treffene har det også vært en gjenganger å innta middagen på Fossheim hotell hos bror Svein og det var vel der flere av oss stiftet kjennskap med Arne Brimi og hans kokkekunst.

I dag er det en labyrint av ganger og rom over og under dagen som binder sammen Steinsenteret, Viste og "fjøset til Torgeirs bestefar". I

*Steintreff-turene starter med orientering om aktuelle turer ut fra dagens værmelding.
Foto: Trond Lindseth.*

*Når turmål er valgt gir Torgeir detaljert orientering inne ved det geologiske 3D-kartet.
Foto: Trond Lindseth.*

*Godt fottøy er viktig. Det kan være mye vann i elvene som må krysses på leting etter krysokolla.
Foto: Trond Lindseth.*

*Det er sjelden noe å utsette på utsikten. Her på retur fra den store kvartsdrusa i Lyngveshøe.
Foto: Trond Lindseth.*

kjelleren i Viste finner du "Holo", et større utstillingslokale og dessuten grovverksted for saging og finverksted for produksjon av smykke og ting av stein. Det påbegynte Museet for samlergalskap må også nevnes, og "fjøset til bestefar" fremstår i dag som et flott leilighetskompleks.

Nettverksbygging er et ord man ikke kan komme utenom når vi snakker om Frøydis og Torgeir, og nettverket er enormt. Vi snakker dels om alle vennene, i tillegg alle de samlere fra inn- og utland som legger veien innom Lom, og så alle de kontaktene som produserer varer for Steinsenteret. Fra alle verdens hjørner kommer det varer til senteret. Ofte sendes råstein til land med kunnskap og tradisjon for

bearbeiding av stein, og fra produktene som kommer i retur, lages de vakreste smykker i egen design.

Hvor mange mennesker som føler vennskap med Frøydis og Torgeir er umulig å fastslå, men tallet er meget høyt. Ofte kommer det steinvenner som slår seg ned ei uke eller to og hjelper til i butikken eller guider og småpratere med andre besøkende.

Det liker Frøydis og Torgeir særs godt, og søker du ei ledig seng på Lom, er det alltid en løsning, for vennskap betyr uendelig mye for disse to, og gjestfriheten er enorm!

Torgeir prøver å få vært så mye ute som mulig. Best av alt liker han seg i høyfjellet på jakt etter

*Der var eg blaut, gut!
Nordland 2004.*

spennende geologiske fenomen. Han har selv funnet mye, både av forekomster, mineraler og bergarter, han har vært landet rundt og har utallige historier om dette.

Noen av dem håper vi å kunne trykke i Stein fremover, og vi starter med den første allerede i dette nummer.

Torgeir mener at noen mennesker har en helt egen evne til å "se eller lukte" mineralforekomster og han har flere artige historier om både Arild Palmstrøm, Karl Dalen, Trond Bergstrøm og Vegard Evja. Det store med Torgeir er at han fortsatt, etter alle disse år, ikke er blasert av flotte krystaller og store funn. Han har evnen til å snakke i rosende og karismatiske vendinger om lokale nyfunn av til dels vanlige mineraler. Det er nok sikkert en av grunnene til at så mange samlere kommer til han med sine siste funn, og at Torgeir derfor har en stadig tilgang av nye prøver til samlingen og for salg.

Fotoarkivet til Torgeir innehar mange geologiske fenomen fra hele landet. Her en elvevifte.

Torgeir har fortsatt mange planer om mye. Akkurat nå er det å prøve å få etablert et Geomonument i Juvkjelen (bilde øverst på neste side). Dette er lokaliteten for Goosecreekitten og samtidig et sted der minst 12 ulike geologiske fenomen lar seg studere. Arbeidet med forslaget er i gang og fremtiden vil vise om dette går veien.

Samtidig jobbes det med planer om en klimapark i området ved Juvvatnet, og her skal opplevelse rundt arkeologi, geologi og klimaproblematikk anskueliggjøres.

For klimautviklingen i verden er noe som opptar Torgeir sterkt, og han ser ikke lyst på fremtiden. Hvis ikke vi starter med et langt hurtigere tempo i igangsettingen av klimavennlige tiltak, mener Torgeir at dette vil gå riktig galt. Han bruker sangeren og låtskriveren Leonard Cohen sine ord for å illustrere dette; "you will not like what comes after America".

Hva så om fremtiden? Ønsket er at musiker- og kunstnersønnen Geir overtar den forretningsmessige driften av steinsenteret, men hva som skjer med museumsdelen, er foreløpig litt uvisst.

Uansett; Bladet Stein ønsker alle på Fossheim Steinsenter lykke til med fremtiden og vi vet at mange samlere også i tiden fremover vil glede seg med opplevelser i steinsenteret og i naturen rundt Lom. Aller først på steintreffet i mai 2010!

*En kvartskrystall med en helt spesiell historie.
Foto: Trond Lindseth.*

*Geir med et av sine tegninger.
Foto: Trond Lindseth.*